

İSLÂM SİYASET GELENEĞİNDE BİR ŞÂZ -Şîi-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi-

Dr. Şaban ÖZ
Yıldızeli İmam Hatip Lisesi

ÖZET

Bu makalede, İslâm siyaset geleneğinde tarihsel anlamda olmasa bile fikrîsel bazda Şîi-Sünnî ayrışmasının başlangıcı olan Sakîfe hâdisesi incelenmiştir. Sakîfe hâdisesine Sünnî ve Şîi dünyasının nasıl baktığı, yorumladığı, delil ve tezleri ana hatları ile ele alınmış, hâdiseye bakışlarındaki yorumsal farklar üzerinde durulmuştur. İtikadî oluşumların bir çoğunun temelinde tarihî olayların yattığından olsa gerek, Sakîfe hâdisesi de her iki düşünce ekolü açısından sonraki yıllarda farklı açılardan değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Hz. Ali'nin hilâfetine nass düşüncesini mezhebî oluşumunun temeline yerleştiren Şîa, bu hâdiseyi başından sonuna kadar Hz. Ali'nin hilâfetine engellemeye çalışanların planlı, organize hareketi olarak kabul etmiş, her bir ayrıntıyı bu kabul çerçevesinde yorumlamıştır. Ehl-i Sünnet ise söz konusu hâdiseyi tarihî pratikten ziyâde sonraki dönemlerde ileri sürülen teorilere göre yorumlama yoluna gitmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şîa, Sünnî, Sakîfe, hilâfet, beyat, siyaset, gelenek, Ebû Bekir, Ali

ABSTRACT

A Exception in the Islamic Political Tradition

-The Saqifa Event in The Contradiction Between Shiite And Sunnite-

In this article, the Saqifa event, which was the beginning event of the distinction between Shiite and Sunnite not being historical but being as an opinion in the Islamic political tradition, has been studied. The thoughts and interpretations of the Shiite and Sunnite about the Saqifa event and their arguments and theses have been considered with main principals, they dwelled on the explanational differences about the event. If we accept that there are historical events in the principles of many religious beliefs, the Saqifa event will be evaluated differently by two points of view in the following years. The Shi'a, accepted the nass theory as a basic principle in the Ali's Caliphate, evaluated this event by thinking from beginning to the end that they behaved in a planned and organized to block the Caliphate of Ali, and the Shi'a explained each of the details about the subject by evaluating this matter. However Sunni Muslims have explained this event according to the theories, were set forth in the following years, rather than the historical events.

Key Words: Shi'a, Sunnite, Saqifa, Caliphate, policy, tradition, Ebu Bekir, Ali

İslâm dünyasının şu an içinde bulunduğu reel bölünmüşlüğün başlangıç noktasında -tarihsel anlamda olmasa bile iddia boyutunda- Sakîfe hâdisesi yer almaktadır. Bu hâdiseyi yeniden yorumlamak veya tarihi yeniden keşfetmek gi-

bi bir niyetimiz olmadığı gibi, görüş ve düşüncelerimizin hiçbir zaman genel kabul görmeyeceğini de biliyoruz. En nihayetinde iki kitleden birine mensubiyetin verdiği bağlılık duygusunun ve bilinç altındaki kabullerin, bunun önündeki en büyük engel olduğunun da farkındayız. Ne var ki bütün bu olumsuzluklara rağmen, amacımızın fikrî yönlendirme değil, hatırlatma olması hâdiseyi ele almada bizi cesaretlendirmiştir.

Muhtemelen 1400 yıl kadar önce Sâideoğullarının gölgeğinde toplanan insanların hiç birinin aklında tarihe yön verdiklerine dair bir düşünce geçmemekteydi. Ne tarih boyunca akacak olan Müslüman kanlarına müsebbip olmak, ne de İslâm'da tefrikanın ilk tohumlarını atmak düşüncesindeydiler. Onlar bütün halisâne niyetleri ile kendilerinin Peygambersiz hayata intibaklarını sağlayacak bir idareci seçmek arzusunda idiler. Nitekim bunu da başaracaklar, kendilerinden birini başlarına Hz. Peygamber'in halefi olarak seçeceklerdi. Her ne kadar sonraki dönemlerde bu seçim bir kırılma noktası teşkil edecekse de bunun sorumluluğunu onlarda değil, gelecek nesillerin tarih yorumlarında aramak, hem daha tutarlı olacak, hem de bizleri anokranizme düşmekten alıkoyacaktır.

Ehl-i Sünnet tarihçilerinin Sakîfe hâdisesini anlama ve yorumlamada Şîi tarihçilere göre avantajlı oldukları kesindir. Hele Şîi tarihçilerin bu olayı yorumlarken göz önüne almaları gereken itikadî anlayışlarını da hesaba katacak olursak, işlerinin zorluk dereceleri daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla Şîi bir tarihçi Sakîfe anlatımında, Hz. Ali'ye nassın varlığına, Ebû Bekir ve Ömer'in gâsib olduklarına, sahâbenin mevcut nassı organizeli şekilde çiğnediğine, Ali'nin bütün bunlara göz yumduğuna -tenakuza düşmeden- yer vermek zorundadır.

Şîi ayrışmanın ne zaman başladığı hususunda bir iki asırdan fazla bir dönem kapsayan farklı görüşlerin mevcudiyeti malumdur. Ancak en küçük bir fiiksel hareketin ortaya çıkması, yerleşmesi ve kabul görmesi bile yılları ve hatta yüzyılları alırken, Şîa gibi neredeyse her konuda söyleyecek farklı bir sözü olan İslâm'daki en büyük ayrışmanın ortaya çıkışına, kesin bir tarih veya olay vermek eksik olacaktır. Verilen tarihler -mezhebî kabullerden hareketle ortaya atılan Hz. Peygamber dönemi görüşü¹ hariç- siyasî anlamda bir Şîa'nın ortaya çıkışının dönemleri olabilir. İtikadî anlamda bir Şîa düşüncesinin yerleşmeye başlaması ise, çok daha sonraları olmuş, tarihî süreç içerisinde zamanla olgunlaşmıştır.

Sakîfe hâdisesinin Şîi düşüncedeki yeri ve mezhebî oluşumundaki rolünü anlamak için belki de tarihçilerin çok sevdiği "olsaydı olurdu" çıkarımına başvurmak ve 'Sakîfe'de Ebû Bekir değil de Ali seçilseydi ne olurdu?' sorusunu sormak lazımdır. Tarihsel planda cevap oldukça açıktır; günümüzdeki Şîa ol-

¹ Bkz. Kâşifu'l-Ğattâ, Muhammed el-Hüseyn, *Aslu's-Şîa ve Usûluhâ*, Beyrut 1993, 44; Mircaferi, Hüseyin, *Şîilik ve Safevî Şîillîği*, İst. 1972, 3; Hasenî, Abdurrezzak, *Tarîfu's-Şîa*, Suriye 1933, 8; Hayr, Abdurrahman, *Târîhu'l-Aleviyyîn (Nakz ve Takrîz)*, Dimeşk 1992, 23; Antakî, Muhammed Meri el-Emin, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şîa*, Beyrut tz., 249; Ali Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, çev. F. Artvinli, İst. 1990, 198

mazdı. Sakîfe hâdisesi Şîanın temel hareket noktasıdır. Hz. Peygamber sonrasında Hz. Ali seçilmiş olsaydı, nass, ricat,² bedâ,³ takiyye⁴ gibi Şîa'nın vazgeçilmezleri arasında yer alan inançlarının tarihî temellerinin kalmayacak olması, hâdisenin öneminin büyüklüğü hakkında sanırız yeterli bir fikir verecektir.

İmâmet (hilâfet)⁵ fırkalar arası ihtilafın merkezinde yer almaktadır.⁶ Halifenin tayini/seçimi konusu ise imâmet meselesinin merkezini oluşturmaktadır. Halifenin seçimi konusunda Kur'ân'da ve -Sünnîlere göre- Sünnette Müslümanların uyması gereken açık bir kural yer almamakla beraber şurâ gibi genel kaideler mevcuttur. Bu yüzdendir ki, mezhepler bu konuda tarihî tecrübelerine dayanarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ehl-i Sünnet, Mutezile, Havâric, Neccâriye, Zeydiye'nin Süleymaniye ve Betriyye gibi kolları halifenin ümmetin ihtiyarıyla sübutunu kabul ederken, Şîi grupların geriye kalan tamamı, imamın ancak Allah tarafından Resulünün diliyle izhar edeceği bir nassla vuku bulacağını savunmuşlardır.⁷

2 Allah'ın bir takım insanları ölümünden sonra, önceki hallerinde olduğu gibi tekrar dünyaya döneceği ve böylece bir topluluğu aziz, diğer topluluğu da rezil edeceği inancı. Bu konuda bkz. Muzaffer, Muhammed Rızâ, *Akâidu'l-İmâmiyye*, Beyrut 1988, 104; Dehlevî, Ebû Abdilaziz Ahmed b. Abdirrahîm, *Muhtasar et-Tuhfetu'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddin b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddîn el-Hatîb, Mısır 1373, 222; Kâşifu'l-Ğattâ, 36-37; Zahir, İhsan İlahî, *eş-Şîa ve's-Sünne*, Dâru Taybe, Riyâd 1973, 65; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Beyrut 1975, 276

3 Allah'ın bildirdiği bir işin gerçekleşmemesi. Bkz. Kâşifu'l-Ğattâ, 152-153; Muzaffer, *Akâid*, 70; Zahir, 63-65

4 Kişinin hayatını veya kendisine inananları koruması için farklı davranış modeli sergilemesi. Bkz. Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Musâ (300/912), *Fıraku's-Şîa*, İst. 1931, 51-57; Kummi, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh (301/913), *Risâletu'l-İtikadi'l-İmâmiyye (Şîi İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev: E. Ruhi Fiğlalı, Ankara 1978, 128; Kuleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk (329/940), *Usûlu'l-Kâfi*, I-XIV, şrh: H. Seyyid Cevâd Mustafa, Şiraz t.z., III, 307-320; Şerîf Rızâ (404/1013), *Nehcü'l-Belağa*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993, I, 160-161; İbn Teymiye, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdilhalîm (728/1328), *Minhacu's-Sünne fi Nakdi Kelâmî's-Şîa ve'l-Kaderiyye*, I-IV, Bulak 1321, I, 159-160; Kâşifu'l-Ğattâ, 153-156; Muzaffer, *Akâid*, 108-110; İlhan, Avni, "Takiyye, Doğuşu ve Gelişmesi", *Dokuz Eylül Üniv. İFD*, II, (1985), 161-163; Zahir, 153-174. İyi niyetle gulât-ı Şîa'ya atfettiğimiz sebb-i sahâbe'nin nedeni de bu hâdisedir. Bazı Şîi araştırmacıların sahâbenin küfrüne delil olarak ayet (3/Â-i İmrân, 144) getirmiş olmalarının da[bkz. Muzaffer, Muhammed Rızâ, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993, 18-20; Antakî, 258] mezhebî bağnazlığa örnek olmasının ötesinde bir kıymeti harbiyesinden bahsolunamaz.

5 Şîa'da imâmet ve hilâfetin birbirinden ayrıldığını söyleyenler[bkz. Ali Şeriatî, *Ali Şîası*, 80-81, Tavil, Muhammed Emîn Gâlib, *Târîhu'l-Aleviyyîn*, Lazkiye 1924, 17] olmasına karşın, genel kabul tam aksi yöndedir. Bkz. Gölpinarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik*, İst. 1987, 309

6 İslâm düşüncesinde İmâmet anlayışı ve mezheplerin imâmet nazariyeleri için bkz. Aydınlı, Osman, *Mu'tezilî İmâmet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, Araştırma Yay., Ankara 2003, 25-41

7 Bkz. Nevbahtî, 8; Eşarî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (324/936), *Makalâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, İst. 1928, 64; Bakillânî, Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib (403/1012), *et-Temhid fi'r-Reddî ala Mülhideti'l-Muattıla ve'r-Râfıza ve'l-Havâric ve'l-Mu'tezile*, tlk: M. el-Hudayrî, M. Abdulhâdi Ebû Reyde, Kahire 1974, 178-179; Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir et-Temimî (429/1037), *Usûlu'd-Dîn*, İst. 1928, 279-280; Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, thk: M. Abdulkâdir el-Fâdilî, el-Mektebetu'l-Asriyye-Dâru'n-Nemvâzeciyye, Beyrut 1422/2002, I, 130; Âmidî, Seyfuddîn (631/1233), *el-İmâmetu min Ebkârî'l-Efkâr fi Usûlu'd-Dîn*, thk: Muhammed Zübeydî, Beyrut 1992, 87-88; Avni, İlhan, "İmâmet Nazariyesinde Seçim ve Nass Münakaşası", *Dokuz Eylül Üniv. İFD*, I (1983), 138; bazılarının Ebû Bekir için nass vardır görüşünde olduğunu da ayrıca hatırlatalım. Bkz. Bağdâdî, *Usûl*, 284-285; İbn Teymiye, I, 134-136; Sünnî-Şîi imâmet anlayışlarının karşılaştırılması konusunda bkz. Farsakh, Andrea M., "Sünnî Halifelikle Şîi İmamlığın Mukayesesi", *İslâm'da Siyaset Düşüncesi*, çev: Kâzım Güleçyüz, İst. 1995, 105-140. Şîa'ya göre, imâmet de nübüvvet gibi Allah'tan onun Resulünün lisanı veya kendisinden önceki imamın, sonrakine vasiyet ettiği bir nassla gerçekleşir. Bu hususta hüküm Nübüvvetle ayırdır ve insanlar için Allah'ın tayin etmiş olduğu şeyi kabul etme veya etmeme gibi bir ihtiyarlar söz konusu değildir. Bkz. Muzaffer, *Akâid*, 98; Hasenî, 21; →→

Hız. Peygamber'in kendisinden sonraki siyasî erke müdahale etmemiş olmasını, yetiştirdiği ümmete olan güveni, muhtemel bir despotizme neden olmak istememesi, İslâm'ın evrenselliği, dönem insanının fikrî alt yapısı gibi değişik açılardan izah etmek mümkündür. Gerekçe ne olursa olsun, Şîa dışındaki mezheplerin neredeyse tamamının Resulullah'ın mutlak sessizliğinin nedeni konusunda, -şahsî yorumlar hariç- verebilecek kesin bir cevabının olmadığı da açıktır.

Hız. Ali'nin hilâfetine nass düşüncesini mezhebî oluşumunun temeline yerleştiren Şîi anlayış,⁸ Sakîfe öncesi iki hâdise üzerinde durmaktadır; Ebû Bekir ve Ömer'in de içinde bulunduğu Üsâme ordusunun tenfizi ve vefat anında Hız. Ömer'in ölümü inkar ettiği beklenmedik tepkisi. Şîa'ya göre Üsâme ordusu; Ali'nin hilâfetine sağ salım tamamlanması için Hız. Peygamber'in tedbiri iken, Ömer'in tepkisi de; Ebû Bekir, Ebû Ubeyde ve Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim'in içinde yer aldığı gizli planın⁹ bir ayağını oluşturmaktaydı.

Muhammed Rızâ'nın görüşüne göre, Resulullah, Ebû Bekir ve Ömer'i Medine'den uzaklaştırmak için onları orduya katmıştı. Medine'de kalanlar arasında Ali'nin hilâfetine engelleyecek kimse olmadığından, beyat¹⁰ gerçekleştiğinde yapacak bir şeyleri kalmayacaktı. Ancak Resulullah'ın şiddetli teşviklerine rağmen Üsâme ordusu ağır davrandı ve günlerce bekledi.¹¹ Muzaffer, bu konudaki tezlerini, "*hilâfeti ele geçirebilmek için, Medine'de kalması gerektiğini anlayan ve bunun için ordunun hareketini engellemeye çalışan girişimciler*" nazariyesine dayandırmaktadır.¹² Malum olduğu üzere bunlar da Ebû Bekir ve Ömer gibi kavmin ileri gelenleridir. Ancak bu konudaki tarihî veriler Muzaffer'in tezini çürütmektedir. Öncelikle Ebû Bekir'i namaz imamı olarak atayan ve geride kalmasına vesile olan Hız. Peygamber'dir.¹³ Bu atama Ebû Bekir'in Medine'de kal-

→ →

Hamideh, A. Tâhâ, *Edebu's-Şîa*, Mısır 1968, 91-92; İmâmette niçin nass olması gerektiği konusunda da bir çok gerekçe ileri sürülmüştür. Bunlar için bkz. Âmidî, *el-İmâme*, 94-98; Zuhaylî, Vehbe, *Nizâmü'l-İslâm*, Dâru Kuteybe, II. Bsk., Beyrut/Dimeşk 1413/1993, 184-185. Yine herkesin malumu olduğu üzere Şîa bu nassın Hız. Ali hakkında mevcut olduğuna dair ayetlerden, hadislerden ve tarihî olaylardan onarcasını ve yorumunu görüşüne delil olarak zikretmiştir. Ancak getirilen bu delillerin Şîa haricinde hiçbir İslâm mezhebi tarafından kabul edilmediğini burada ayrıca belirtelim. Bu konuda bkz. Ateş, Ali Osman, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan Yay., İst. 1996; Demircan, Adnan, *Hız. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, Beyan Yay., İst., 1996; Öz, Şaban, *Hız. Ali'nin İlk İki Halife İle Münasebetleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 1996, 66-89; Bunun aksine Hız. Ebû Bekir için nassın mevcudiyetinden dem vuranlar da olmuştur. Ancak getirilen delillerin geçerliliklerinden bahsedilemeyeceğinden bunlar üzerinde durmuyoruz. Getirilen deliller için bkz. Öz, 89-99.

8 Hâdisenin Şîi yorumunu, genel bir bakış açısı verdiğinden dolayı Muhammed Rızâ el-Muzaffer'in *es-Sakîfe* isimli kitabından takip etmeye çalışacağız.

9 Bkz. Muzaffer, *es-Sakîfe*, 115

10 Beyat konusunda özel bir çalışma olarak bkz. Kapar, Mehmet Ali, *İslâm'ın İlk Döneminde Beyât ve Seçim Sistemi*, Beyan Yay., İst. 1998

11 Bkz. Muzaffer, *es-Sakîfe*, 70, 74; Musevî, Abdülhüseyn Şerefuddin, *el-Muracaât*, çev: S. Sonay, Adana tz., 298-299; Ali Şeriatî, *Muhammed Kimdir*, çev: Ali Seyidoğlu, Ankara 1994, 347, 349

12 Muzaffer, *es-Sakîfe*, 71-73

13 bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyüb el-Hımyerî (213/828), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk., şrh: M. es-Sekkâ-l. el-Ebyârî-A. Şelbî, I-IV, Kahire tz., IV, 652; İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-X, Beyrut 1985, II, 215-224; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-VIII, Kahire 1939, II, 438-440; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır → →

masına neden olmuş olabileceği gibi, ordu karargahından -Medine'ye bir mil mesafedeki el-Curf- gelip gidiyor olması da muhtemeldir. Ayrıca Resulullah'ın vefat ettiği gün, Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'in iznine binâen Sunh'taki evinde bulunması¹⁴ da, engelleyenin Ebû Bekir olmadığını göstermektedir. Şayet Resulullah'ın emrine herhangi bir şekilde muhalefet söz konusu olsaydı veya Resulullah'ın onları Medine'den uzaklaştırmak gibi bir gayesi olsaydı, ona Sunh'a değil, orduya dönmesini emrederdi. Burada görmezden gelinen bir diğer husus ise, Resulullah'ın Ebû Bekir ve Ömer'e karşı çekince duymasına, onları Medine'den uzaklaştırmaya çalışmasına rağmen Ensâr'ı -Sa'd b. Ubâde'yi- atlamış olmasıdır. Şayet Hz. Peygamber, Ali'nin hilâfeti için Medine'nin hazır hale getirilmesi niyetini taşıyor idiyse Ebû Bekir ve Ömer'den ziyâde Ensâr'ı Medine'den uzaklaştırması gerekiyordu. Görünen o ki, Muhammed Rızâ bu konuda tarihî verilerin sadece bir kısmını planına dahil etmiş, diğer kısmını görmezden gelerek kendisi ile çelişkiye düşmüştür. Aslında bu tenakuza fazla da şaşırmanın gerekir. Zira Ensâr'ın Sakîfe'de toplanmasını -nass faraziyesine dayanarak- açıklamak pek de mümkün görünmemektedir.

Sakîfe öncesi olaylar dizisinde ikinci mesele ise; Hz. Ömer'in Resulullah (sav)'in vefatını kabul etmediğine dair gelen haberlerdir. Rivâyetlere yansıdığı kadarıyla Hz. Ömer, Resulullah'ın vefat haberi ifşâ olunca kılıcını çekerek, "*Allah'a yemin ederim ki, Resulullah ölmedi ve ölmeyecek de. Ancak Musâ b. İmrân'ın 40 gece Rabbinin yanına gittiğinde kaybolduğu gibi kaybolmuştur. Sonra dönecek ve öldüğünü iddia eden münafıkların el ve ayaklarını kesecektir.*" şeklinde bir konuşma yapar ve "*Resulullah öldü*" diyenleri öldürmekle tehdit eder. Ömer'in tehditleri Ebû Bekir gelip, Peygamber'in öldüğüne dair hutbesi ve "*Muhammed ancak bir Peygamber'dir. Ondan önce de Peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz?*"¹⁵, "*Ey Muhammed şüphesiz sen de öleceksin onlar da ölecekler.*"¹⁶, "*O'ndan başka her şey yok olacaktır.*"¹⁷, "*Her insan ölümü tadacaktır.*"¹⁸ ayetlerini okuyuncaya kadar devam eder.¹⁹ Her ne kadar Hz. Ebû Bekir'den önce İbn Ümmü Mektûm ve Abbâs b. Abdilmuttalib'in de bu ayetleri okuduğu belirtilmişse de,²⁰ bir çok insanın Ömer'le aynı görüşü paylaştığı da iddia edilmiştir.²¹

→ →

1932, V, 332-333; Heysemî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Hacer (974/1567), *es-Sevâik fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zındika*, Kahire tz., 19. Bu arada şunu da ifade edelim ki, Ebû Bekir'in yerine Ömer'in namaz kıldırmasına Resulullah'ın, "*Allah da müminler de bunu kabul etmezler.*" diyerek itirazını konu alan rivâyetler, muhtemelen sonraki eklemelerle imâl edilmiştir.

14 İbn Hişâm, IV, 653; Taberî, II, 442; İbn Kesîr, V, 243; Muzaffer, *es-Sakîfe*, 110

15 3/Â-i İmrân, 144

16 39/Zümer, 30

17 28/Kasas, 88

18 3/Â-i İmrân, 185

19 bkz. İbn Hişâm, IV, 655-656; Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi'l-Ya'kub b. Cafer b. Vehb b. Vâdîh (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1412/1992, II, 114-115; Taberî, II, 442; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071), *ed-Dürer fi İhtisari'l-Meğâzi ve's-Siyer*, tlk: M. Dîb el-Buğâ, Dimeşk 1984, 130; İbnü'l-Arabî, Kâdî Ebû Bekir (543/1148), *el-Avasım mine'l-Kavâsim*, thk: Muhibuddîn el-Hatîb, Kahire 1371, 43; İbn Kesîr, V, 241-243

20 bkz. İbn Kesîr, V, 243

21 Ancak bu konuda herhangi bir delile sahip olmadıklarını da ifade edelim. Bkz. Seblinî, Muhammed → →

Muhammed Rızâ, Hz. Ömer'in bu tavrını, Ebû Bekir Sunh'ta iken üzerinde karar verdikleri şeyden halkı uzak tutmakla açıklamaktadır. Şayet Nebî (as)'in kaybolduğuna insanları inandırmıyaydı, onların fikirleri başka bir yöne çevrilmiş olacaktı. Böylece o, arkadaşı gelinceye kadar, başka birine beyat edilmesini engellemeyi başarmış oluyordu.²²

Hız. Ömer'in bu tavrını; Resulullah'ı kaybetmenin verdiği üzüntü ve suur kaybına,²³ henüz kalbi İslâm'a ısınmamışların dinden dönebileceği endişesine²⁴ ve vefat üzerine içine düşülen şaşkınlığa²⁵ bağlayanlar vardır. Hız. Ömer'in bunları üzüntüden yaptığını ima eden bir takım rivâyetler de gelmiştir.²⁶ Ancak bu üzüntünün Hız. Ömer'i Kur'an'ın nassıyla çelişkiye götürdüğünü söylemek ve yine Hız. Peygamber'in gaybeti fikrini nereden edindiğini anlamak mümkün değildir. Hele aynı Ömer'in Uhud Savaşında Resulullah'ın öldürüldüğünü kabul ettiğini düşünürsek²⁷ şimdiki tepkisini anlamak daha da zorlaşacaktır. Hız. Ömer'in bu davranışını insanların irtidat etmelerinin önüne geçmek şeklindeki bir izah tarzı da tutarsızdır. Çünkü her hâlükarda İslâm Devletinin başkentinde ve ileri gelen sahabîler arasında iman zafiyetinin olabileceğini söylemek, aklı selimin kabul edebileceği bir izah tarzı değildir.

Bu rivâyetin sıhhatinin tekrar sorgulanması gerektiği konusunda ise pek de tatminkar bir gerekçemiz olmadığını ifade edelim. Haddi zatında Hız. Ömer'in Kur'an nassıyla çelişen bir açıklama yapması -unutmuş olma ihtimaline binâen- bir haberin mutlak reddi için gerekli müsebbip olabilir mi tartışılır. Acizane kanaatimiz; Hız. Ömer'in burada spontane bir davranışla, karmaşanın önüne geçme arzusu içinde olduğu yolundadır. Başka bir deyişle tarih boyunca bir çok devlet ricâlinin uygulaması arasında görülen, devlet başkanının ölüm haberinin belli bir vakte kadar gizlenmesi vâkiasını, İslâm'da ilk olarak Ömer uygulamıştır. Karmaşanın önüne geçmek, toplumun sakinleşmesini sağlamak ve hatta Hız. Peygamber'den sonra toplumun önderi olarak kabul ettiği Ebû Bekir'in gelmesi için Ömer bilinçli bir şekilde böyle davranmıştır.

Şiî düşüncenin iddia ettiği gibi, Hız. Ömer'in hareketini, zahiren kabul edilebilir gibi görünen Ali'ye beyati engellemek için bir zaman kazanma²⁸ şeklinde değerlendirecek olsak dahi, yine de -Şiî tez adına- ciddi anlamda bir çıkmazla karşı karşıyayız demektir. Zira şayet ortada imâmetin, daha Hız. Peygamber (sav)'in sağlığında Hız. Ali'ye vasiyeti söz konusu ise ve bütün ashapla birlikte Hız. Ömer de bunu biliyor ise, onun zaman kazanma teşebbüsünün herhangi bir anlamı olmaması gerekir.²⁹ Ayrıca böyle bir teşebbüsün, Hız. Ömer'in lehine ve-

→ →
med, *Ali b. Ebî Tâlib ve'l-İslâm*, Beyrut tz., 53

22 Muzaffer, *es-Sakîfe*, 110-112

23 Dehlevî, 279

24 Seblinî, 54

25 Fiğlali, E. Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yay., V. Bsk., Ank. 1991, 30

26 bkz. Zührî, *el-Meğâzî*, 133; Ya'kübî, II, 115

27 bkz. İbn Hişâm, III, 85

28 bkz. Muzaffer, *es-Sakîfe*, 110; Gölpınarlı, Abdülhakî, *Sosyal Açardan İslam Tarihi*, İst. 1991, 275;

Şerefüddin, Sadreddin, *Ammar Bin Yâsir*, çev: A. Nihal Özsoy, İnsan Yay., İst. 1996, 118-120

29 bkz. Fiğlali, Ethem Ruhi, *İmâmiyye Şiâsi*, İst. 1984, 33

ya Hz. Ali'nin aleyhine bir şey değiştirmeyeceği de açıktır. Hz. Ebû Bekir geldiğinde dahi o ortamda kendisi için bir hilâfet mevzuubahis olamayacağı gibi, Hz. Ali için bir nassın uygulanmasını veya insanların ona temayülünü de engellemez. Vefat haberi sübut bulduktan sonra insanlar vasiyeti uygulamaya pekâlâ koyabilirlerdi. Halife olacağı nassla sabit olan Ali'nin ortalarda görünmüyor olması da ayrı bir muammadır. Bunun izahını Hz. Ali'ye nass olduğu düşüncesindeki görüş sahiplerine bırakarak biz kolay yolu; rivâyetlerin Hz. Ali'nin o esnada ne yaptığı konusunda sessiz kalmasını tarihçi şanssızlığına bağlamayı tercih ediyoruz.

Sakîfe öncesi hâdiseler ana hatlarıyla bunlardan ibarettir. Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabinde Medineli Müslümanlar, geleneksel kabullerinden olsa gerek, Benî Sâide gölgeliğinde Peygamber'in halefini seçmek üzere toplandılar. Hedef Hazrec'in reisi Sa'd b. Ubâde'yi genel başkan olarak atamaktı. Bu toplantıyı kimin organize ettiği konusunda herhangi bir fikre sahip değiliz. Hz. Peygamber'in daha Akabe görüşmelerinde onlara böyle bir vadinin de olmadığını biliyoruz.³⁰ Kimin organize ettiği belli olmayan ve tek gündemle toplanan bu meclisi impulsivite bir hareket olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu esnada Hz. Ali ve Benî Hâşim -rivâyetlere yansıdığı kadarıyla- techîz işleri ile uğraşıyorlardı. Ancak ilginçtir ki tıpkı toplantıyı düzenleyenler gibi, Benî Hâşim'in de techîz konusunda herhangi bir iş yapmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu işler toplantı sonrasında tekrar gündeme gelecektir.

Toplumun diğer kesiminin -Muhâcirler- bu toplantıdan haberi olmadığını da biliyoruz. Ensâr'ın tek gündemle toplanmasına rağmen uzun denilebilecek bir müddet sonuca gitmemesi şaşırtıcıdır. Ensâr'ın kendi aralarında yaptıkları konuşmalarda, gelecek itirazları daha doğrusu endişelerini giderme çabası içinde olmalarından hareketle, bu teşebbüslerinin sıhhati konusunda mutmain olmadıklarını söyleyebiliriz. Onlar, İslâm'a hizmette ön planda yer almaları, Resulullah'ı ve Müslümanları barındırmaları gibi hususlara binâen halifenin içlerinden biri olması gerektiğini savunarak, muhtemel itirazlara farazî cevaplar hazırlıyorlardı. Bu esnada iki veya bir Ensâr'ın durumu Hz. Ömer'e haber vermesi üzerine, o, Ebû Bekir ve yolda karşılaştıkları Ebû Ubeyde ile beraber toplantıya katıldılar. Ensâr'dan, Muhâcirlerin toplantıya iştirak etmelerine herhangi bir itirazın gelmemiş olması onların, özel davet ile katıldıkları izlenimini vermektedir.³¹ Bu küçük Muhâcir grubunun toplantıya katılması ile Ensâr hatibi ayağa kalkarak, daha önceden hazırladıkları gerekçeleri sıralayıp, halifenin kendilerinden olması gerektiğini söyledi. Hz. Ömer'in bu esnada kendi içinden bir konuşma hazırlaması, Muhâcirlerin böyle bir toplantıya hazır olmadıklarını göstermektedir. Ancak Ömer, Ebû Bekir'in müdahalesi ile sözü ona bırakır.

30 Nitekim Resulullah kendisinden böyle bir vaat karşılığında emân vermeyi teklif eden Benî Âmir kabilesi ile görüşmeleri kesmiştir. Bkz. İbn Hişâm, II, 424-425

31 Bazılarının, Hz. Ebû Bekir grubunu kastederek "Bazı kimseleri casusluk yapmakla görevlendirdiler." (bkz. Şerefüddin, 93) tarzı yaklaşımlarını tarihî fanteziler olarak değerlendirdiğimizi de ifade edelim.

Ensâr'ın sayılan gerekçelerde tamamıyla haklı olduğunu ifade ile konuşmasına başlayan Ebû Bekir, tarihsel Arap yönetim geleneğine atıfta bulunarak, Arapların ancak kendilerinden olan birine itaat edeceklerini belirtti. Anlaşılan o ki, Ebû Bekir hilâfet tezini Medine'ye değil bütün Araplara teşmil ediyor, devleti sadece Medine'den ibaret sayan Ensâr'a karşı psikolojik bir üstünlük kuruyordu. Ne var ki Ebû Bekir'in bu tezinde tam manasıyla haklı olmadığı seçildikten sonra ortaya çıkacak; bazı Arap kabileleri, Kureyş'ten olan kendisini de kabul etmeyecekti. Kureyş'in delillerinin kuvveti karşısında Ensâr B Planını devreye sokarak eş başkanlık teklifini gündeme getirdi ise de haklı olarak bu öneri de reddedilmiştir. Toplantının dağılmasını, tartışmaların uzamasını istemeyen Ebû Bekir, halife olarak Ebû Ubeyde ve Ömer'den birinin seçilmesini teklif etti. Halife adaylarının bunu kabul etmeyerek Ebû Bekir'e beyat etmesi üzerine toplantıya katılanlar belki de "bu iş bitsin" mantığı ile Ebû Bekir'in hilâfetini onayladılar.³² Sonuçta Ensâr'ın kendi içindeki bölünmüşlüğü, Muhâcirlerin işini kolaylaştırmış, Evslilerin desteği ile iktidar el değiştirmeden Muhâcirlerde kalmıştı.

Bir çok kaynakta muhtelif ayrıntılar barından Sakîfe hâdisesi özû itibariyle bundan ibarettir. Değişik varyantlar arasındaki farklılıklar üzerinde durmamakla beraber konumuz itibariyle dikkati çeken bir rivâyete burada yer verilmesi gerektiği kanaatindeyiz. O da Ensâr'dan bazılarının kendilerinin seçilme umudu kalmayınca, "Biz Ali'den başkasına beyat etmeyiz" şeklinde görüş bildirdiklerini konu alan rivâyettir.³³ Muhammed Rızâ onların bu tavrını, bildikleri halde hilâfetin asıl sahibinin elinden çıktıktan sonra, ümitsizliğin verdiği bir davranış olarak değerlendirmektedir.³⁴ Şayet böyle bir teklif doğru ise, bu Ensâr'ın üçüncü bir planları daha olduğunu göstermektedir. Her hâlükarda Ensâr, Kureyş'le ciddi sorunlar yaşamışlardı ve şayet başlarına onlardan biri gelecekse onun Peygamber ailesinden biri olmasını istiyorlardı. Ki böyle bir beklenti içerisinde ol-

32 Sakîfe olayları için bkz. Zührî, İbn Şihâb Muhammed b. Müslim (124/741), (*Kitâbu'l*) *Meğâzî*, cem: Süheyl ez-Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dimesşk 1401/1981, 140-143; İbn Hişâm, V, 656; Vâkidî, Muhammed b. Ömer b. Vâkid (207/822), *Kitâbu'r-Ridde*, thk: Mahmûd Abdullah Ebu'l-Hayr, Dâru'l-Furkân, Ammân 1411/1991, 59-81; Abdurrezzâk, b. Hemmâm, es-Sanânî (211/827), *el-Mussannef*, thk: Habiburrahmân el-A'zâmî, I-XI, Beyrut tz., V, 439-445; İbn Sa'd, III, 181-184; İbn Hanbel, Ahmed (241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır 1313, I, 55-56; İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, I-II, thk: Halîl el-Mansûr, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. Bsk. Beyrut 1422/2001, I, 8-12; Ya'kübî, II, 123-127; Taberî, II, 443-447; İbn Hıbbân, Muhammed b. Hıbbân b. Ahmed (354/965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, tlk: Komisyon, Beyrut 1987, 419-427; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XII, Dâru Sâdir, (I-IV. Ciltler) Beyrut 1399/1979 (V-XII. Ciltler) 1402/1982, II, 325-332; İbn Kesîr, V, 245-251; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 1974, 62-64

33 bkz. Ya'kübî, II, 123; Taberî, II, 443. Burada şu hatırlatmayı yapmakta fayda vardır ki, sonraki dönemlerde farklı ekollere müntesip olan müellifler veya râviler tarafından hâdiseye değişik eklemelerde bulunulmuştur. Bunun en güzel örneğini Vâkidî'de bulmak mümkündür. O, Sakîfe hâdisesinde Ensâr'dan, Üveyym b. Sâide el-Ensârî'nin "Hilâfet ancak Nübüvvet ailesinden biri için olabilir..." [Vâkidî, *K. er-Ridde*, 61] sözünü, Ma'an b. Adî el-Ensârî'nin, "Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını" [Vâkidî, *K. er-Ridde*, 61-62] hatırlatmasını ve Ensâr'ın hatibi Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın konuşmasındaki, "Resulullah dünyadan bir adam tayin etmeden ayrıldı" [Vâkidî, *K. er-Ridde*, 63] şeklinde üç farklı görüşü de her hangi bir tercihte bulunmaksızın hâdisenin kahramanlarına söyletmiş ve bu konuda kaynaklarına dayandığını ifade etmiştir.

34 Muzaffer, *es-Sakîfe*, 136

malarında da, en nihayetinde bir tercih hakkı olması hasebiyle yadırganacak herhangi bir durum söz konusu değildir.

Ensâr'ın siyasî gelişmelerde -tarım toplumu olmalarından olsa gerek- geniş bir ufka sahip olmadıkları anlaşılıyor. Onlar olayı; sadece kendi şehirleri veya Peygamber tarafından inşâ edilen yeni kabile olarak değerlendirmişlerdi. Oysa Kureyş tabir-i caizse zincirlerini kırmıştı. Artık basit bir şehir devleti olmadıklarının ve hatta cihan devleti yolunda olduklarının farkındaydılar. Yapılan da yeni kabile başkanını değil, yeni devlet başkanını seçmektir. Dolayısıyla Ebû Bekir, Ensâr'ın muhalefetini "*kolayca bertaraf*"³⁵ etmişti.

Her ayrıntıyı organizeli gizli planın uygulama aşamaları olarak değerlendiren Muhammed Rızâ'nın Sakîfe olaylarını yorumlaması oldukça ilginçtir. Özet olarak o, Hz. Ömer'in sadece Ebû Bekir ve Ebû Ubeyde'yi çağırmasını, cemaatin düşünmekte olduğu Hz. Ali'ye beyat gerçekleşmeden, kendilerinin arzuladığı şekilde işi bitirmeye yorarken,³⁶ Ebû Bekir'in halife adayı olarak Ebû Ubeyde veya Ömer'i sunmasını da, zaten o anda şaşkın bir halde bulunan topluluğun bu durumundan istifade ederek kendisine beyati sağlamak niyetiyle yaptığını iddia eder.³⁷ Burada Muhammed Rızâ'ya neden Ali'ye haber versin diye sormak mümkündür. Ancak verilecek muhtemel cevabın şahsımız adına bir bağlayıcılığı olmamasından hareketle burada Hz. Ömer'in sadece samimi arkadaşı Ebû Bekir'i çağırması kadar doğal bir hâdise olmadığını söylemekle iktifa ediyoruz. Ebû Bekir'in neden birini değil de Ebû Ubeyde ve Ömer'i aynı anda teklif ettiği meselesinde ise açıkçası Muhammed Rızâ'nın kısmî bir haklılık payına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar hiçbir teklifleri kabul görmeyen Ensâr'ın gönülünü alma, o esnada sadece ikisinin orda mevcut olması, kendisinin bu işe hevesli olmadığını göstermesi gibi açıklamalar getirmek mümkünse de bunların bizi tatmin etmediğini itiraf ediyoruz. Aynı şekilde aksini ifade eden sözleri nakledilmiş ise de,³⁸ Ebû Bekir'in de hilâfeti istemiş olması -tıpkı Ali, Sa'd b. Ubâde, sonraki yıllarda Zübeyr, Talha gibi- gayet doğaldır ve yadırganacak bir şey yoktur. Ebû Bekir'in teklifinin Ensâr tarafından değil de Ömer tarafından kabul görmemesi de Ömer'in kendisini bu işe hazır görmemesi ile veya Ömer'in gözündeki Ebû Bekir imajı ile doğrudan alakalı bir hâdisedir.

Ali'nin hakkı olan hilâfetin gizli bir planla gaspı tezi konusunda değinmek istediğimiz son bir nokta daha vardır ki o da; gizli planın başarı veya başarısızlığının planın içeriğine dahil edilmediğidir. Takdir edilir ki bu gizli planın uygulanması ancak başkaları tarafından organize edilen toplantının teşkili ile mümkündür ve şayet -iddia edildiği gibi- ortada herkes tarafından bilinen bir nass var idiyse böyle bir toplantının akdedilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla Ebû Bekir, Ömer, Ebû Ubeyde ve Sâlim'in, başarı ihtimali sıfıra yakın bir plan yapmış

35 Laoust, Henry, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, çev: E. Ruhi Fiğlalı, Sabri Hizmetli, Pınar Yay., İst. 1999, 20

36 Muzaffer, *es-Sakîfe*, 115

37 Muzaffer, *es-Sakîfe*, 231

38 Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, 65; Heysemî, 7

olmalarını kabul etmek mantıken mümkün görünmemektedir.

Toplantı esnasında Ensâr, hilâfete liyakatlığı İslâm'a hizmette öncü olmaları temeline kurarken, Muhâcir cephesi ise Arapların kabullenmesi olgusu üzerine kurmuşlardı. Muhâcirlerin tezi, herhangi bir nassa dayanmamakla beraber,³⁹ toplumsal gerçekliği oldukça yüksekti. Çevre kabilelerinden bir kısmının, Kureyş'ten olan Ebû Bekir'i dahi kabul etmekte sıkıntı çektiklerini göz önüne alacak olursak, Ensâr'ın bu alanda hiçbir başarı şansının olamayacağı daha iyi anlaşılacaktır. Evsililerin Ebû Bekir'in beyatine koşmasını geleneksel çekişmeye bağlamak mümkünken, Hazrec'in reislerini çiğneme pahasına beyata yönelmelerini ancak Muhâcir cephesinin haklılığını gördükleri ile açıklamak mümkündür. Madem ki artık yapacak bir şey kalmamıştır o halde tam destek ile muhalif konuma düşmemek en akıllıca iş olacaktır.

Sakîfe'den sonra, mescitte umumi beyat gerçekleştirildi. Ancak herkesin bu ani gelişmeler karşısında Ebû Bekir'e beyata koştuğunu söylemek mümkün değildir. Toplumda beklenti grupları vardı⁴⁰ ve inkisarı hayale uğramışlardı. Böyle bir hayal kırıklığı esnasında da hemen bağlılıklarını sunmaları takdir edilir ki o kadar kolay değildir. Ensâr'ın -özelde Hazrec'in- halife adayı Sa'd b. Ubâde Şam'da vefat edinceye kadar, ne Ebû Bekir'e ne de Ömer'e beyat etmiştir.⁴¹ Aynı şekilde Muhâcir ve Ensâr'dan bir grup beyatten bir süreliğine de olsa geri kalmışlardır. Bunlar arasında; Hz. Ali'nin başını çektiği Hâşimîler'den Abbâs b. Abdilmuttalib ve Fadl b. Abbâs'la beraber, Zübeyr b. el-Avvâm, Hâlid b. Saîd, Mikdâd b. Amr, Selmân el-Fârisî, Ebû Zer el-Ğîfârî, Ammâr b. Yâsir, Berâ b. Âzib, Übeyy b. Ka'b gibi isimler yer almaktaydı.⁴² Ancak beyatten geri kalan bu isimlerin hiçbirinin "çiğnemenen vasiyet"le ilgilenmedikleri anlaşılmaktadır. Zira Ebû Bekir'in kayınpederi olan Zübeyr b. el-Avvâm'ın böyle bir derdi olsaydı, yıllar sonra Hz. Ali'nin karşısına savaş meydanında çıkmazdı. Aynı şekilde Benî Hâşim'le dostlukları bulunan bu isimlerden bazılarının Hz. Ali'nin hatırına beyatten geri durduklarını söylemek de mümkündür. Beyatten geri kalan Hâlid b. Saîd'in durumu insanların nasıl bir halet-i ruhiye içinde hareket ettiklerini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değerdir. O, Resulullah'ın vefatında Yemen'de bulunmaktaydı. Ebû Bekir'in hilâfete geçmesinden bir ay kadar sonra, üzerinde ipekten bir elbise olduğu halde geri dönmüş ve yolda içlerinde Ömer ve Ali'nin de bulunduğu bir grupla karşılaşmıştı. Ömer onun ipek elbise giymesine tepki göstererek orada bulunanları elbiseyi yırtmaya çağırmış, bunun üzerinde Hâlid, Ali ve Osman'a hitaben, "Ey Abdumenafoğulları, bu işe sizden daha evlâ ve layık

39 Hilâfetin Kureyşliliği konusunda bkz. Hatipoğlu, M. Said, -İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik- Hilâfetin Kureyşliliği, Kitâbiyat, Ankara 2005

40 Hz. Ali'nin hilâfet beklentisini değişik defalar dile getirdiği görülmektedir. *Nehcu'l-Belağa*'da bu konuda, "Ey Allah'ım, Kureyş'in hakkımı zayi etmesini, akrabalık bağımı kesmelerini, başkalarından daha evla olduğum iş hususunda, benimle mücadelede birleşmelerini sana şikâyet ediyorum." dediği nakledilmiştir.[Şerif Rızâ, *Nehcu'l-Belağa*, II, 485-486; ayrıca bkz. II, 305]. Yine Ebû Bekir'e beyati duyunca, "Şecereyle delil getirdiler, meyvesini unuttular." demesi de bu beklentisinin yansımasıdır. Bkz. Ya'kûbî, II, 124

41 Ya'kûbî, II, 125; İbn Hibbân, 426

42 bkz. Ya'kûbî, II, 124; Tavîl, 82; Seblinî, 59

olmadığı halde sizden gitmesine, size üstün gelinmesine seyirci mi kaldınız?" diyerek bir nevi Ömer'in tavrına misillemede bulunmuş ve üç ay boyunca Ebû Bekir'e beyat etmemiştir.⁴³

Hız. Ali'nin beklentisinin temelinde herhangi bir nass olduğuna dair -en azından Sünnî kayıtlarda- herhangi bir haber gelmiş değildir.⁴⁴ Bilakis İbn İshâk'ın kaydıyla; o, Abbâs'ın gidip Resulullah'tan isteme teklifini reddetmiştir.⁴⁵ Ancak o, geleneksel Arap ananesine göre -haklı olarak- beklenti içerisine girmişti.

Hız. Ali'nin seçilememesinde en büyük faktör ani gelişen Sakîfe hâdisesidir. Daha sonraları seçilememesine neden olarak yaşının küçüklüğü, Kureyş'in Benî Hâşim'i istememesi,⁴⁶ Hız. Ebû Bekir'in daha elyak olması gibi bir çok gerekçe sayılmıştır. Ancak bunlar tamamıyla tarihî gelişmeler dikkate alınmadan yapılan yorumlardan ibarettir. Şunu açıkça ifade etmek durumundayız ki, şayet toplum Hız. Ali ile Hız. Ebû Bekir arasında bir seçim yapmak durumunda kalsaydı tercih; Resulullah'a daha yakın bir akrabalığa ve daha güçlü bir kabileye sahip olan Ali'den yana olurdu.

İslâm toplumundaki ilk siyasî ayrışma olarak ön görülen bu toplantının sonucunu, Hız. Ömer'in ifadesiyle "*oldu bitti (felte)*"⁴⁷ belirlemiştir. Hem hâdisenin cereyan tarzı hem de bu itiraf göstermektedir ki, Ebû Bekir'in seçiminin *hall* ve *akd ehlinin* kabulü ile,⁴⁸ Şûrâ ile⁴⁹ olduğu yolundaki görüşlerin tarihî açıdan bir geçerlilikleri yoktur. Hatta, Ebû Bekir'in seçilmesine etken olarak zikredilen, fazileti, imamlığı, hicret arkadaşlığı gibi unsurlar dahi göz önüne alınmamıştır. Zira orada başka birinin daha seçilmesi her an için mümkündü ve bu imkanı engelleyen de, Ebû Bekir'in faziletleri değil, o an orada bulunması idi. Şîi rivâyetlere yansıdığı kadarıyla, Hız. Ali'nin mücadele çağrısına sadece üç kişinin icabet etmiş olması da,⁵⁰ merkezî toplumun bu "*oldu bittiden*" memnun kaldığını gösterir. Her hâlükarda Ebû Bekir'in seçilmesi siyasî birliğin sağlanması ve yaygınlaştırılması konusunda isabetli olmuştur.

İslâm siyasî geleneğinde Sakîfe hâdisesi hiçbir zaman model olarak kabul

43 bkz. İbn Sa'd, IV, 97; Ya'kübî, II, 126; Taberî, II, 586; İbn Kesîr, VII, 3

44 Burada yorumlarla nass olarak telakki edilen Gadîri Hum ve mevzulukları aşikar olan İnzâr ve Kırtas hâdiselerini de dahil ettiğimizi belirtelim.

45 bkz. Zührî, *el-Meğâzî*, 133-134; İbn Hişâm, IV, 654

46 bkz. Musevî, 109

47 Zührî, *el-Meğâzî*, 140

48 Zuhaylî, 195

49 Ebû Halîl, Şevkî, *Fî't-Târîhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut/Dimeşk 1991, 215. Aynı şekilde Süleyman Nedvî'nin, "*Hız. Ebu Bekir'in seçilmesi, tam manasıyla meşru bir seçimdi. Bu toplantıda İslam cemaatini oluşturan bütün reisler mevcuttu. Muhâcirleri Hız. Ebu Bekir ile arkadaşları temsil ediyordu*" [Nedvî, Seyyid Süleyman, *Hazreti Ebu Bekir*, çev: B. Demirci, M. S. Konar, A. Karataş, Timaş Yay., İst. 2004, 51] şeklindeki sözlerini de anlamak mümkün değildir. Ebû Bekir ve Ömer'e Muhâcirleri temsil hakkını kimin verdiği bir yana, bütün reislerden neyi kastettiği de anlaşılacaktır.

50 Ya'kübî, II, 126; bazı Şîi müelliflerin bu ve benzer hâdiseleri "*Yeteri kadar gücü olmadığından, kanlı kıyamlara elini uzatmadı*." [bkz. Tabatabâi, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmî, İrfani ve Ahlakî Boyutlarıyla İslâm'da Şia*, çev: K. Akaras-A. Kazımı, İst. 1993, 33] şeklinde yorumlamaları, yorum sahibini müfteri yapmaktan öte bir anlam ifade etmez.

edilmeyecektir. Sonraki yıllarda devleti, kabilesinin veya ailesinin ortak malı olarak gören siyasî erkler, iktidarlarını verâset usulleri ile belirleyeceklerdir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde dört iktidar adayının da farklı yöntemlerle başa geçmiş olması, her ne kadar onların böyle bir niyeti olmasa da, bu dönemi bir nevi 'siyasî arayış dönemi' haline getirmiştir. Bu dönemde sahâbenin, ihtiyaç duydukları çözümleri zamanında üretmeleri ve ümmeti -son dönem hariç- ciddi siyasî kaoslara sürüklememelerinin de ayrı bir takdir konusu olduğu muhakkaktır.

Sonuçta, Ebû Bekir seçilmiş ve ümmet tarih sahnesinde onun verdiği kararlar muvacehesinde yoluna devam etmiştir. Ebû Bekir değil de Ali seçilmiş olsaydı ne değişirdi gibi bir soruya şüphesiz Şîa'nın vereceği çok cevabı vardır. Ancak ne geçmişte ne de günümüzde böyle bir ihtimaliyetin vukûundan rahatsız olacak hiçbir Müslüman vicdanının mevcut olduğunu düşünmek mümkün değildir. O halde yapılması gereken 1400 yıl önceki bir "oldu bitti"nin hâlâ ayrılıkların başlangıcı olarak değerlendirmenin ne kadar sağlıklı olacağını yeniden sorgulanmasıdır.

Kaynaklar:

- » Abdurrezzâk, b. Hemmâm, es-Sanânî (211/827), *el-Mussannef*, thk: Habiburrahmân el-A'zâmî, I-XI, Beyrut tz.
- » Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, Beyrut 1975
- » Ali Şeriatî, *Ali Şiası Safevî Şiası*, çev: F. Artvinli, İst. 1990
- » ———, *Muhammed Kimdir*, çev: Ali Seyidoğlu, Ankara 1994
- » Âmidî, Seyfuddîn (631/1233), *el-İmâmetu min Ebkârî'l-Efkâr fî Usûlu'd-Dîn*, thk: Muhammed Zübeydî, Beyrut 1992
- » Antakî, Muhammed Meri el-Emin, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şîa*, Beyrut tz.
- » Ateş, Ali Osman, *Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadîsler*, Beyan Yay., İst. 1996
- » Avni, İlhan, "İmamet Nazariyesinde Seçim ve Nass Münakaşası", *Dokuz Eylül Üniv. İFD*, I (1983), 138
- » Aydınlı, Osman, *Mu'tezilî İmâmet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, Araştırma Yay., Ankara 2003
- » Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir et-Temimî (429/1037), *Usûlu'd-Dîn*, İst. 1928
- » Bakillânî, Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib (403/1012), *et-Temhîd fi'r-Reddî ala Mülhidetî'l-Muattıla ve'r-Râfıza ve'l-Havâric ve'l-Mu'tezile*, tlk: M. el-Hudayrî, M. Abdulhâdi Ebû Reyde, Kahire 1974
- » Dehlevî, Ebû Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm, *Muhtasar et-Tuhfetu'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddin b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddîn el-Hatîb, Mısır 1373
- » Demircan, Adnan, *Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, Beyan Yay., İst., 1996
- » Ebû Halîl, Şevkî, *Fi't-Târîhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut/Dimeşk 1991
- » Eşârî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail (324/936), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, İst. 1928
- » Farsakh, Andrea M., "Sünnî Halifelikle Şîi İmamlığın Mukayesesi", *İslâm'da Siyaset Düşüncesi*, çev: Kâzım Güleçyüz, İst. 1995
- » Fiğjâlî, E. Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yay., V. Bsk., Ank. 1991
- » ———, *İmâmiyye Şiası*, İst. 1984
- » Gölpınarlı, Abdalbaki, *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, İst. 1991
- » ———, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, İst. 1987
- » Hamideh, A. Tâhâ, *Edebu's-Şîa*, Mısır 1968
- » Hasenî, Abdurrezzak, *Tarîfu's-Şîa*, Suriye 1933
- » Hatipoğlu, M. Said, *-İslâm'da İlk Siyasî Kavmiyetçilik- Hilâfetin Kureyşliliği*, Kitâbiyat, Ankara 2005
- » Hayr, Abdurrahman, *Târîhu'l-Aleviyyîn (Nakz ve Takrîz)*, Dimeşk 1992

- » Heysemî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Hacer (974/1567), *es-Sevâik fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zındıka*, Kahire tz.
- » İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed (463/1071), *ed-Dürer fi İhtisari'l-Meğâzî ve's-Siyer*, tlk: M. Dîb el-Buğâ, Dimeşk 1984
- » İbn Hanbel, Ahmed (241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır 1313
- » İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (354/965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, tlk: Komisyon, Beyrut 1987
- » İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Eyyûb el-Hımyerî (213/828), *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, thk., şrh: M. es-Sekkâ-î. el-Ebyârî-A. Şelebî, I-IV, Kahire tz.
- » İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır 1932
- » İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dineverî(276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, I-II, thk: Halîl el-Mansûr, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Bsk. Beyrut 1422/2001
- » İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985
- » İbn Teymiye, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdilhâlim (728/1328), *Minhacu's-Sünne fi Nakdi Kelâmî's-Şîa ve'l-Kaderiyye*, I-IV, Bulak 1321
- » İbnü'l-Arabî, Kâdî Ebû Bekir (543/1148), *el-Avasım mine'l-Kavâsım*, thk: Muhibuddîn el-Hatîb, Kahire 1371
- » İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XII, Dâru Sâdir, (I-IV. Ciltler) Beyrut 1399/1979 (V-XII. Ciltler) 1402/1982
- » İlhan, Avni, "Takiyye, Doğuşu ve Gelişmesi", *Dokuz Eylül Üniv. İFD*, II, (1985), 161-163
- » Kapar, Mehmet Ali, *İslâm'ın İlk Döneminde Bey'ât ve Seçim Sistemi*, Beyan Yay., İst. 1998
- » Kâşifu'l-Ğattâ, Muhammed el-Hüseyn, *Aslu's-Şîa ve Usûluhâ*, Beyrut 1993
- » Kuleynî, Ebû Cafer Muhammed b. Ya'kûb b. İshâk (329/940), *Usûlu'l-Kâfi*, I-XIV, şrh: H. Seyyid Cevâd Mustafa, Şiraz tz.
- » Kummî, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh (301/913), *Risâletu'l-İ'tikadi'l-İmâmiyye (Şîr İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, çev: E. Ruhi Fiğlalı, Ankara 1978
- » Laoust, Henry, *İslâm'da Ayrılıkçı Görüşler*, çev: E. Ruhi Fiğlalı, Sabri Hizmetli, Pınar Yay., İst. 1999
- » Mircaferî, Hüseyin, *Şiilik ve Safevî Şiiliği*, İst. 1972
- » Musevî, Abdülhüseyn Şerefuiddin, *el-Muracaât*, çev: S. Sonay, Adana tz.
- » Muzaffer, Muhammed Rızâ, *Akâidu'l-İmâmiyye*, Beyrut 1988
- » ———, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993
- » Nedvî, Seyyid Süleyman, *Hazreti Ebu Bekir*, çev: B. Demirci, M. S. Konar, A. Karataş, Timaş Yay., İst. 2004
- » Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Musâ (300/912), *Fıraku's-Şîa*, İst. 1931
- » Öz, Şaban, Hz. Ali'nin İlk İki Halife İle Münasebetleri, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 1996
- » Seblinî, Muhammed, *Ali b. Ebî Tâlib ve'l-İslâm*, Beyrut tz.
- » Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 1974
- » Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, I-II, thk: M. Abdulkâdir el-Fâdilî, el-Mektebetu'l-Asriyye-Dâru'n-Nemvâzeciyye, Beyrut 1422/2002
- » Şerefuiddin, Sadreddin, *Ammar Bin Yâsir*, çev: A. Nihal Özsoy, İnsan Yay., İst. 1996
- » Şerîf Rızâ (404/1013), *Nehcü'l-Belağa*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993
- » Tabatabaî, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmî, İrfani ve Ahlaki Boyutlarıyla İslâm'da Şîa*, çev: K. Akaras-A. Kazimi, İst. 1993
- » Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-VIII, Kahire 1939
- » Tavîl, Muhammed Emîn Gâlib, *Târîhu'l-Aleviyyîn*, Lazkiye 1924
- » Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd (207/822), *Kitâbu'r-Ridde*, thk: Mahmûd Abdullâh Ebu'l-Hayr, Dâru'l-Furkân, Ammân 1411/1991
- » Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî'l-Ya'kûb b. Cafer b. Vâdîh (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1412/1992
- » Zahîr, İhsan İlâhî, *eş-Şîa ve's-Sünne*, Dâru Taybe, Riyâd 1973
- » Zuhaylî, Vehbe, *Nizâmu'l-İslâm*, Dâru Kuteybe, II. Bsk., Beyrut/Dimeşk 1413/1993
- » Zühri, İbn Şihâb Muhammed b. Müslim (124/741), *(Kitâbu'l) Meğâzî*, cem: Süheyl ez-Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1401/1981